

**ЖИТТЯ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОЛЬГИ ДОРОШЕНКО
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДОЛОГІЇ**

У статті висвітлюються основні факти життя і науково-практичної діяльності Ольги Дорошенко (1888 – 1964). Вона була педагогом, фахівцем у галузі дошкільного виховання та педології. Її життя та діяльність розглядаються на тлі розвитку вітчизняної педології: від утворення мережі педологічних установ і широкого запровадження її ідей у навчально-виховний процес до знищення педології та репресій проти науковців.

Ключові слова: педологія, дошкільне виховання, науково-дослідна кафедра педології, досвідно-педологічна станція, педологічні дослідження.

У сучасному українському суспільстві утверджується парадигма освіти, що ґрунтується на засадах дитиноцентризму, розуміння неповторності та самобутності дитини, її права на розвиток і реалізацію власних інтересів. Втілення у життя таких ідей неможливе без вивчення їхньої генези, глибокого осмислення позитивного досвіду, набутого педагогічною наукою і практикою, зокрема, впродовж 20-х років ХХ ст., коли провідне місце у системі дитинознавчих наук посідала педологія.

Окрім цього, актуальною проблемою історико-педагогічної науки залишається дослідження творчого доробку видатних педагогів минулого. Життя, наукова спадщина і діяльність педагогів минулого – це феномен, що віддзеркалює певні тенденції у розгортанні історико-педагогічного процесу. А відтак вивчення цього феномену сприяє об'єктивному висвітленню та глибокому розумінню закономірностей і специфіки розвитку педагогічної теорії та практики.

Це стосується і Ольги Іванівни Дорошенко – «чернігівської вчительки» [12, с. 244], науковця і практика, фахівця з дошкільного виховання та педології. Її життя та діяльність відбувалися у контексті радянських

перетворень в Україні і були пов'язані з долею радянської науки, оскільки О. Дорошенко стала дієвим учасником процесу становлення та розвитку радянської педагогіки та педології. На прикладі життя О. Дорошенко можна простежити основні віхи розвитку вітчизняної педології: її становлення, «тріумфальну ходу в УСРР» і знищення.

Проблемі розвитку різних теоретичних і практичних аспектів вітчизняної педології присвячені дослідження О. Сухомлинської, Н. Дічек, Л. Дуднік, Л. Ковальчук і Ю. Литвиної. Аналіз наукового доробку О. Дорошенко здійснено в публікаціях О. Венгловської та Т. Філімонової.

Метою пропонованої статті є висвітлення основних фактів життя та науково-практичної педологічної діяльності О. Дорошенко через призму розвитку вітчизняної педології.

Ольга Іванівна Дорошенко (її дівоче прізвище Бобир) народилася у 1888 р. у Чернігові у родині вчителів. Під час навчання у гімназії дівчина почала дружити з родиною письменника Михайла Коцюбинського, який з кінця ХІХ ст. мешкав у Чернігові. Ця дружба стала одним із чинників формування революційних (більшовицьких) поглядів О. Дорошенко і вплинула на її подальше життя.

Після закінчення гімназії у 1904 р. О. Дорошенко нетривалий час працювала у губернському Статистичному бюро, яке «було притулком для багатьох політично неблагонадійних інтелігентів» [12, с. 70]. У цій установі працювало й подружжя Коцюбинських.

У 1905 р. О. Дорошенко стала слухачкою Московських жіночих курсів. Але під час навчання у Москві дівчина брала участь у революційних подіях, що поширилися на території імперії. У 1906 р. вона була заарештована і заслана до Архангельська. Під час заслання вона познайомилася з журналістом Миколою Галаховим, (за національністю він був татариним, до заслання мешкав у Казані). Вони одружилися. У 1907 р. у них народився син Діодор (він носив дівоче прізвище матері – Бобир) [1, с. 277 – 278; 4, арк. 3].

Термін заслання Ольги закінчився у 1909 р. Тому вона з дворічним сином повернулася до Чернігова. З М. Галаховим вони більше не бачилися, оскільки він помер у 1912 р. в Архангельську. У Чернігові Ольга Іванівна не могла знайти роботу. Віра Коцюбинська, дружина письменника, запропонувала їй стати домашньою вчителькою для її молодших дітей – Ірини та Романа. Ольга Іванівна почала викладати у родині Коцюбинських російську мову [1, с. 277 – 278; 4, арк. 3].

Згодом О. Дорошенко переїхала до Харкова, де у 1914 р. закінчила Вищі педагогічні (Фребелівські) курси. Ще під час навчання, у літній період О. Дорошенко працювала вихователькою у дитячих садках Юзівки (Донецька). Після повернення до Чернігова впродовж двох років вона завідувала однією з народних шкіл міста [4, арк. 3].

Посаду завідувачки шкіл вона займала і після переїзду до Харкова, а згодом і до Києва [4, арк. 3]. У 1917 р. Ольга Іванівна вже підписувалася прізвищем Дорошенко або Дорошенкова. Але інформації про її чоловіка ми не маємо.

У 1919 р. О. Дорошенко стала викладачкою Фребелівських курсів, які увійшли до складу Київського інституту народної освіти (КІНО). Вакансія викладача теорії та практики дошкільного виховання з'явилася у зв'язку з тим, що С. Русова, яка її займала до цього, виїхала за кордон [4, арк. 14]. Зазначимо, що у питаннях дошкільного виховання О. Дорошенко поділяла деякі погляди С. Русової, зокрема стосовно його організації на засадах вільного виховання, визнання цінності дитини та її права на розвиток, взаємозв'язку навчання та виховання дітей дошкільного віку з грою.

У 1920 р. Наркомос УСРР надав О. Дорошенко відрядження до м. Кагарлика на Київщині з метою організації мережі дитячих садків і майданчиків для дітей робітників місцевих цукроварень [13, с. 356].

Ідеї суспільного дошкільного виховання були викладені О. Дорошенко у методичному посібнику для вихователів дитячих садків «Дитячий садок» (1922) та низці статей «Сучасний дитячий садок» (1925, журнал «Шлях

освіти)), «До питання про підготовку дошкільних кадрів» (1926, «Шлях освіти»), «Вчитель та дошкільне виховання» (1924, журнал «Радянська освіта»), «III Всеросійський з'їзд по дошкільному вихованню» (1924, «Радянська освіта»), «Соціалістичні змагання в дитячому садку» (1931, журнал «За комуністичне виховання дошкільників») [7, арк. 1 – 2].

На початку 20-х років Ольга Іванівна брала участь у роботі педагогічних з'їздів у Харкові, Києві, Москві, Петербурзі та Тифлісі, де виступала з доповідями стосовно проблем організації суспільного дошкільного виховання [4, арк. 3].

Здобутки О. Дорошенко у галузі дошкільного виховання полягали в обґрунтуванні принципів, форм, методів і прийомів виховання дітей дошкільного віку, участі у відкритті дитячих садків і у підготовці педагогічних кадрів для роботи в дошкільних закладах [2, с. 186].

Діяльність О. Дорошенко швидко вийшла за межі традиційних для неї питань виховання дітей дошкільного віку, хоча вони були дуже актуальними у контексті соціально-економічних перетворень, здійснюваних радянською владою у перші роки її існування. Так, на початку 20-х років О. Дорошенко отримала відрядження до Москви, де вивчала досвід С. Шацького з організації та діяльності дитячих товариств і клубів [4, арк. 14].

У цей же час починається і її педологічна діяльність, що спрямовувалась на вивчення особливостей психічного розвитку дітей дошкільного віку. Звернення О. Дорошенко до педології було не випадковим, оскільки у 20-ті роки ХХ ст. педологія як наука про комплексне вивчення дитини стала провідною науково-практичною галуззю в СРСР. На її ідеях ґрунтувалася педагогіка, будувався навчально-виховний процес у школах. З педологією радянська влада пов'язувала реалізацією своїх планів стосовно формування нової людини. Інституційне оформлення педології в УСРР відбувалося шляхом створення науково-дослідних кафедр і досвідно-педологічних станцій. У 1922 р. такі установи були створені й у Києві. Вони займалися дослідженням проблем педології та рефлексології нормального і

дефективного дитинства, психотехніки, навчання і виховання дітей різного віку, підготовкою науковців-дослідників у галузі педології та викладачів вищих навчальних закладів.

У 1924 р. О. Дорошенко отримала посаду асистента Київської досвідно-педологічної станції, а у 1925 р. вона була зарахована до штату Київської науково-дослідної кафедри педології [4, арк. 14].

Досить скоро (у 1926 р.) О. Дорошенко очолила секцію дошкільних установ кабінету соціальної педагогіки Київської досвідно-педологічної станції [10, с. 87]. Подібна секція дошкільного виховання на чолі з О. Дорошенко була створена й при Київській кафедрі педології. Співробітники секцій працювали над проблемою раціоналізації педагогічного процесу в дошкільних установах, а також досліджували питання психічного розвитку та мовлення дошкільників, формування їх поведінки у колективі [5, с. 386].

У 1927 р. О. Дорошенко стала деканом факультету соціального виховання КІНО [13, с. 359]. Ці посади вона займала одночасно, оскільки в Україні не вистачало фахівців, які б поєднували здатність займатися науково-дослідною діяльністю і навчати студентів з відданістю радянській владі.

Одним із чинників розвитку педології в Україні у 20-ті – на початку 30-х років була багатовекторність і невизначеність її орієнтації, як на російську (радянську) педологію, так і на західну, тому в окреслений період допускалося наукове співробітництво з зарубіжжям, зокрема наукові контакти з європейськими країнами. Так, у 1927 р. О. Дорошенко отримала наукове відрядження до Німеччини. Впродовж трьох місяців вона вивчала досвід діяльності дошкільних закладів Берліна, Гамбурга, Франкфурта-на-Майні та інших міст [13, с. 359], а також «методи дослідження дітей дошкільного віку» у психологічній лабораторії Гамбурзького університету [11, арк. 52].

Дослідження О. Дорошенко у Гамбурзькій психологічній лабораторії спрямовувалися на вивчення мови та мислення дітей. О. Дорошенко

проводила ці дослідження спільно з асистенткою відомого німецького психолога та психотехніка В. Штерна К. Муховою. Вони обстежували дітей у дитячому садку при Фребелівському семінарі та в початковій школі. Сутність дослідження дошкільників полягала у тому, що діти визначали за зовнішніми ознаками (за малюнками) психічний стан людей і знаходили слова для його пояснення. Ці дослідження проводилися за двома методиками – О. Дорошенко та К. Мухової. Українська дослідниця пов'язувала такі вміння з соціальним розвитком дітей і поєднувала дослідження за малюнками-тестами з спостереженнями за дітьми. К. Мухова, крім цих методів, для дослідження мови та мислення дошкільників застосовувала автобіографічні спогади дорослих про власне дитинство.

Вивчення мови та специфіки мислення учнів початкової школи, що також було здійснене дослідницями, полягало у визначенні вміння дітей пояснювати незнайомі явища. Розповіді школярів «фільмувалися» та аналізувалися з точки зору логіки та послідовності їхнього мислення, словникового запасу тощо.

Окрім того, О. Дорошенко відвідувала лекції професора В. Штерна з курсу «Головні течії сучасної психології», прочитаного ним у Гамбурзькому університеті, та брала участь у роботі семінару з вивчення методів дослідження дітей дошкільного віку під керівництвом професора В. Штерна.

Водночас вона прочитала кілька доповідей німецькою мовою на теми «Дошкільне виховання і дошкільна педагогіка у Радянській Україні», «Організація дитячих будинків і містечок в Україні» та «Організація науки та підготовка молодих наукових робітників у Радянській Україні» у Гамбурзькому університеті та Берлінському інституті підвищення кваліфікації вчителів. Ці доповіді та результати досліджень О. Дорошенко були надруковані у німецькому журналі «Дитяча психологія».

Після повернення в Україну О. Дорошенко зробила доповіді про своє перебування у Німеччині на засіданні Київської досвідно-педологічної станції та на конференції студентів КІНО. Зазначимо, що дослідження мови

та мислення дошкільників, розпочаті у Німеччині, були продовжені О. Дорошенко спільно з її аспіранткою Є. Сухенко. Зокрема, вони вивчали взаємозв'язок розвитку психічних характеристик дітей з їхнім соціальним оточенням – родиною та дитячим садком [6, арк. 1 – 30].

Один із провідних напрямів педологічних досліджень, що здійснювалися О. Дорошенко, полягав у вивченні еволюції мови дітей дошкільного віку. Розвиток мови вона пов'язувала не тільки з віком дитини, а й з її соціальним оточенням [3, с. 267 – 268].

Дослідниця не погоджувалася з думкою провідного радянського педолога П. Блонського про те, що мова дитини дошкільного віку не виконує соціальних функцій, а є лише «акомпанементом» її діяльності. Аналізуючи результати своїх досліджень, О. Дорошенко зробила висновок про «соціальність» мови дітей, тобто її спрямування на колективне спілкування та спільну діяльність дошкільників [3, с. 276, 282].

О. Дорошенко вважала, що на розвиток мови дитини негативно впливає застосування виховної системи М. Монтесорі, оскільки вона ґрунтується на індивідуалізації виховання. На противагу їй, радянське колективне виховання, на думку дослідниці, сприяло розвитку мови дошкільників. О. Дорошенко зазначала: «Оточення наших дитячих садків, де виховання побудоване на засадах колективізму, активізму та широкого зв'язку з сучасністю, так само як і вплив усієї революційної сучасності по за межами дитячого садку утворює надзвичайно сприятливі умови для розвитку соціальної мови» [3, с. 281].

Вона вважала, що в дитячих садках США і Німеччини питання організації розвитку мови дітей вирішувалися за допомогою прогресивних методів, таких як: «організація дитячої діяльності за методом проєктів, спеціальні щоденні вправи з мови, організація ігрового дитячого суспільства, всебічна культура мовного оточення дитини, активізація дитячої мовної активності різноманітними засобами» [3, с. 286].

На думку О. Дорошенко, негативно впливало на розвиток мовлення дітей двомовне середовище, спричинене українізацією освіти, запровадженою з 1923 р.: частина дітей удома спілкувалися російською мовою, а в дитячому садку – українською. Для подолання цього негативного чинника вона запропонувала проводити з дітьми спеціальні заняття з української мови [3, с. 272].

Новаторською для організації дошкільного виховання окресленого періоду стала ця ідея О. Дорошенко про необхідність проведення у дитячих садках спеціальних занять з розвитку мовлення вихованців. Такий висновок вона зробила на основі здійснених педологічних досліджень. О. Дорошенко вважала, що «в дошкільних установах, де на одну керівницю припадає значна кількість дітей, забезпечити дітям контроль та допомогу керівника над мовою в процесі життя та праці не завжди можливо; отже, необхідно крім цього виділити спеціальний час для заняття з мови і подбати про вироблення методів її розвитку» [3, с. 286]. До таких методів вона відносила дидактичні ігри, рухливі ігри з текстом, ляльковий театр, бесіди з дітьми, складання дітьми оповідань за запропонованими малюнками [3, с. 286].

Педологічні ідеї О. Дорошенко були висвітлені нею у таких статтях: «До питання про вплив оточення на зміст і структуру колективів, що самі виникли» (1926, «Шлях освіти»), «Вплив організованого оточення на розвиток мови» (1929, «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології»), «Дослідження об'єктивних ознак еволюції дитячої мови в дошкільному періоді (від 4 до 7 років)» (1930, «Збірник праць Київської Науково-дослідчої катедри педології»). Аналіз змісту цих праць показав, що авторка підтримувала ідею двофакторності розвитку дитини з визнанням пріоритетності впливу соціальних чинників на особистість, що була однією з провідних ідей вітчизняної педології 20-х років ХХ ст. У контексті актуальних соціально-політичних вимог О. Дорошенко визнавала й переваги колективного виховання дитини порівняно з індивідуальним і значимість впливу колективу, колективних ігор і праці на формування особистості.

У 1932 р. О. Дорошенко у зв'язку з призначенням чоловіка на нову посаду переїхала до Новосибірська, де кілька років працювала в крайовому методичному кабінеті заступником директора з наукової частини, консультантом науково-методичного кабінету [9, арк. 2; 13, с. 359].

У 1937 р. О. Дорошенко була заарештована. Особливий привід для цього в часи масових репресій був не потрібний. Але у випадку з О. Дорошенко цих «привидів» було достатньо: захоплення «лженаукою» педологією, закордонне відрядження, визнання деяких досягнень «буржуазної» науки. Загалом арешти науковців-педологів стали одним із наслідків Постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення в системі Наркомосів» від 4 липня 1936 р., згідно з якою педологія оголошувалася лженаукою, ліквідовувалися усі науково-дослідні педологічні установи, заборонялися педологічні дослідження, з наукового обігу вилучалася література відповідного спрямування. Тоталітарній державі і директивній, обмеженій суворими ідеологічними настановами, системі освіти педологія з її прагненням до індивідуалізації та диференціації педагогічного процесу стала не потрібною.

Закономірно, що про ці події Ольга Іванівна згадувати не могла і не любила. У листі до своєї подруги Ірини Коцюбинської, датованому вже 1957 р. (до початку періоду «відлиги» подібні теми навіть не обговорювалися), вона написала, що перед арештом планувала захистити докторську дисертацію з проблем дошкільного виховання, бо звання професора вона отримала на підставі «стажу та досягнень у науковій роботі», «але тут наступив 1937 рік і все пропало» [9, арк. 2].

Нам невідомо, який термін ув'язнення вона отримала і коли була звільнена. З листів до І. Коцюбинської дізнаємося, що їй у повоєнний період захистити дисертацію їй не дозволили [9, арк. 2]. Повернувшись на початку 50-х років (вірогідно, у 1953 р.) в Україну, О. Дорошенко працювала завідуючою дитячого садка у Білій Церкві [13, с. 359].

У 1956 р. вона переїхала до Москви, де співпрацювала у якості консультанта з АПН СРСР і читала лекції у Московському педагогічному інституті [8, арк. 2]. Повернення до наукової діяльності було зумовлене зміною суспільно-політичної ситуації в СРСР і початком реабілітаційних процесів стосовно жертв сталінських репресій. Зв'язків з Україною О. Дорошенко не втрачала: у Києві жив її син Діодор Бобир (1907 – 1980), який був досить відомим письменником і перекладачем, працював у Інституті літератури АН УРСР. Окрім цього, усе життя О. Дорошенко підтримувала дружні стосунки зі своєю колишньою аспіранткою Є. Сухенко, яка жила у Києві, та з І. Коцюбинською, яка мешкала в Чернігові, тому, буваючи в Україні, вона гостила й у них [8, арк. 3].

Останні два роки життя О. Дорошенко жила у Києві. Вона померла у 1964 р. [13, с. 359].

Отже, життя та науково-практична діяльність О. Дорошенко відбувалися у контексті суспільно-політичних подій першої половини ХХ ст. Вона стала дієвою учасницею радянських перетворень у системі освіти і виховання дітей. Незважаючи на те, що вона є однією із засновниць дошкільної педагогіки в Україні, коло її дослідницьких і практичних інтересів торкалося не тільки дошкільної педагогіки, а й педології. Тому через призму діяльності О. Дорошенко можна простежити й основні етапи розвитку педології в Україні: від утворення мережі педологічних установ і широкого запровадження її ідей у навчально-виховний процес до знищення педології та репресій проти науковців.

Насамкінець зазначимо, що вивчення фактів життя окремих людей – науковців і практиків, представників певної епохи та культури сприяє об'єктивному висвітленню і кращому розумінню досліджуваних проблем, зокрема й стосовно розвитку педагогіки та педології в Україні. А відтак подібна тематика має значні наукові перспективи.

Список використаних джерел

1. Бобир Д. Люблю і вірю / Д. Бобир. – К.: Радянський письменник, 1984. – 278 с.
2. Венгловська О. Розвиток ідей суспільного дошкільного виховання в теоретико-практичній спадщині О. Дорошенко (20-ті роки ХХ століття) / О. Венгловська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – Випуск 43. – С. 185 – 191.
3. Дорошенко О. І. Дослідження об'єктивних ознак еволюції дитячої мови в дошкільному періоді (від 4 до 7 років) / О. І. Дорошенко, Є. К. Сухенко // Збірник праць Київської Науково-дослідчої катедри педології. – Т. 1. – К.: Київ-Друк, друкарня імені Леніна, 1930. – С. 261 – 290.
4. Дорошенко Ольга Іванівна // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 12, спр. 2272, 14 арк.
5. Звідомлення про Київську Науково-дослідчу катедру педології // Збірник праць Київської Науково-дослідчої катедри педології. – Т. 1. – К.: Київ-Друк, друкарня імені Леніна, 1930. – С. 385 – 389.
6. Звіт про закордонну командировку до Німеччини дійсного члена Київської кафедри педології О. І. Дорошенко та списки осіб, яким надано командировки за кордон // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 8, спр. 501, 102 арк.
7. Лист Діодора Бобира до Ірини Михайлівни Коцюбинської від 12 січня 1973 р. // Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського. – Інв. № НД-8110, 2 с.
8. Лист І. М. Коцюбинській від О. І. Дорошенко з Москви від 27 лютого 1957 р. // Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського. – Інв. № А-7106, 4 с.
9. Лист І. М. Коцюбинській від О. І. Дорошенко з Москви від 7 жовтня 1957 р. // Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського. – Інв. № А-7111, 4 с.

10. Орієнтовочний план роботи кабінету соцпедагогіки на 1926 – 1927 р. // Бюлетень Київської округової інспектури народної освіти. – 1926. – Ч. 2. – С. 87 – 91.

11. Протоколи засідань Комісії Наркомосу УСРР по розгляду та дозволу наукових командировок за кордон та матеріали до них // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 7, спр. 647, 61 арк.

12. Спогади про Михайла Коцюбинського / [упорядник М. М. Потупейко]. – К.: Дніпро, 1989. – 278 с.

13. Філімонова Т. В. Дорошенко Ольга Іванівна (1888 – 1964) / Т. В. Філімонова // Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 356 – 360.

The article runs about the main facts of life, scientific and practical activity of Olga Doroshenko (1888-1964). She was a teacher and a specialist in the field of pre-school education and pedology. Her life and career are examined against the background of the development of national pedology: from the creation of a network of pedological institutions and wide implementation of its ideas in the educational process to destroy pedology and repressions against the scientists.

Keywords: pedology, pre-school education, department of pedology research, experimental pedological station; pedology research

В статье характеризуются основные факты жизни и научно-практической деятельности Ольги Дорошенко (1888 – 1964). Она была педагогом, специалистом в области дошкольного воспитания и педологии. Её жизнь и деятельность рассматриваются на фоне развития отечественной педологии: от создания сети педологических учреждений и широкого внедрения её идей в учебно-воспитательный процесс до уничтожения педологии и репрессий против научных работников.

Ключевые слова: педология, дошкольное воспитание, научно-исследовательская кафедра педологии, опытно-педологическая станция, педологические исследования.